

MÜBDİ'

onu tekrar eden yalnızca O'dur. Bu O'nun için pek kolaydır" meâlindeki âyette (er-Rûm 30/27) "pek kolay" söyleminin "daha kolay" mânasına da gelebileceğine dikkat çeken Mâtürîdî, buradaki kolaylık-güçlük nisbetinin zât-ı ilâhiyyeye değil insanın idrakine yönelik olduğunu belirtmiştir (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, vr. 563^a; krş. Taberî, XXI, 43-45).

Allah'a nisbet edilen bed' ve iâde kavramları tefsirlerle esmâ-i hüsnâya dair eserlerde genellikle "ilkin yaratmak ve âhirette yaratmayı tekrarlamak" mânasına alınmış veya yaratmanın konusu hakkında herhangi bir belirleme cihetine gidilmemiştir. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, diğer bazı müfessirlerin temas ettiği gibi bu tür âyetlerin muhatapları olan putperestlerin esasen âhiretin varlığını kabul etmediğine dikkat çekerek kendilerine karşı Allah'ın buna muktedir olmasıyla istidlâlde bulunmanın bir yararı olmayacağını belirtmiştir. Mâtürîdî'nin kanaatine göre bu tür âyetlerde yer alan bed' ile (ibdâ') iade kavramları hem tabiatı yönetmesi sırasınca Cenâb-ı Hakk'ın yaratmayı sürekli tekrar etmesi, hem de kıyâmetin kopacağı zamanda insanları tekrar canlandırması anlamına gelir (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, vr. 325^a). Kur'an'da bed' ile iadenin birlikte zikredildiği yerlerin çoğunda söz bağlamının âhiret hayatıyla ilgili olmadığı görülür (Yûnus 10/34; en-Neml 27/64; el-Ankebût 29/19; er-Rûm 30/27; el-Burûc 85/13). Tabiatta her şey sürekli bir değişim içinde olup ilâhî sıfatların tecellileri sonucu dâimî bir yaratma ve yok etme mekanizmasına tâbidir.

Mübdî' ve muîd hem İbn Mâce'nin ("Du'â", 10) hem Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivayetinde yer almış ("Da'avât", 82), ayrıca bed' ve iade kavramları çeşitli hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir (*Müsned*, III, 221, 285; IV, 287; İbn Mâce, "Zühd", 38; Tirmizî, "Tefsîr", 3/19, 18/5, "Cehennem", 10). Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği kutsî bir hadiste Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: "İnsanoğlu beni yalanlamış, ancak buna hakkı yoktur; bana dil uzatmış, buna da hakkı yoktur. Onun beni yalanlaması, 'Allah beni yarattı fakat tekrar diriltecek değildir' şeklindeki beyanından ibarettir. Halbuki yaratmayı ilkin gerçekleştirmek onu tekrar etmekten daha zordur. İnsan ayrıca evlât edindiğini ileri sürmüştür. Ben bir ve tekim, kimseye muhtaç değilim, herkes bana muhtaçtır; ne doğurdum ne doğuruldu; kimse benim

dengim değildir" (*Müsned*, II, 37, 350-351, 393-394; Buhârî, "Tefsîr", 112/1-2; Nesâî, "Cenâ'iz", 117).

Kuşeyrî, mübdî' ve muîd isimlerinin yaygın mânalarına temas ettikten sonra Cenâb-ı Hakk'ın kullarına yönelik lutuf ve ihsanlarını tekrar tekrar yaratmasını da bu iki ismin muhtevası içinde mütalaa etmiştir. Bu suretle Mâtürîdî'nin anlayışına yaklaşmıştır. Kuşeyrî ayrıca geçmiş mutlu günlerin Allah tarafından iade edilmesi hususunun nimetleri içinde yer alabileceği ihtimaline yer vermiş, fakat âriflerin bunu mümkün görmediğini belirterek şöyle demiştir: "Aslında Hakk'ın seçkin kulları geçmiş dünyevî mutluluklarına bir daha dönemeyecektir. Ancak şu bilinmelidir ki özlem ve üzüntülerle geçen zamanlar mutlu günlerden daha değerlidir. Çünkü kişiyi Allah'a yaklaştıran bu müstesna zamanlar Allah'ın kulları üzerindeki bir hakkıdır. Unutulmamalıdır ki O, kendisi uğrunda kalbi kırık olanlarla beraberdir" (*et-Taḥbîr*, s. 74-75; bk. Abdurrahman el-Hût, s. 92). Gazzâlî, her iki isme de "mücîd" mânası verdikten sonra yaratmanın (icâd) bir modele bağlı olmayarak gerçekleşmesi halinde ibdâ', modele bağlı olduğu takdirde iâde diye ifade edileceğini söyler (*el-Maḥṣadü'l-esnâ*, s. 142). Allah'ın kâinata yönelik isimleri içinde yer alan mübdî' bazı farklarla yaratma kavramında birleştiği bâri' ve hâlik, muîd de bâis (ölümden sonra dirilten) ismiyle anlam yakınlığı içinde bulunur. "Can veren" mânasındaki muhyî ise her iki ismin içeriğiyle ilgili görünmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "bd'e" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "bd'e", "avd [e'ade]" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "bd'e", "avd" md.leri; *Müsned*, II, 37, 350-351, 393-394; III, 221, 285; IV, 287; Buhârî, "Tefsîr", 112/1-2; İbn Mâce, "Du'â", 10, "Zühd", 38; Tirmizî, "Da'avât", 82, "Tefsîr", 3/19, 18/5, "Cehennem", 10; Nesâî, "Cenâ'iz", 117; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkı Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XI, 150-151; XXI, 43-45; Zeccâc, *Tefsîrü esmâ'illâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 56; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selimağa Ktp., nr. 40, vr. 325^a, 563^a; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 54-55; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muḡnî*, XX/2, s. 196; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 165^a-166^a, 175^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi'l-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 74-75; Gazzâlî, *el-Maḥṣadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 142; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), II, 346; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Beyrut 1410/1990, XVII, 92-93; Abdurrahman el-Hût, *Esne'l-meṭâlib* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1418/1997, s. 92; El-malîlî, *Hak Dini*, IV, 2713-2716.

BEKİR TOPALOĞLU

el-MÜBDİ'

(المبدع)

Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin
Hanbelî fıkhnâya dair
el-Muḡnî^c adlı eseri üzerine
Burhâneddin İbn Müfliḥ'in
(ö. 884/1479)
yazdığı şerh
(bk. el-MUKNÎ').

MÜBERRED

(المبرر)

Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd
b. Abdilekber b. Umeyr
el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî
(ö. 286/900)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

Tercih edilen rivayete göre Zilhicce 210'da (Mart 826) Basra'da doğdu (Sîrâfî, s. 107). Yemen'den kuzeye göç eden Ezd kabilesinin Yukarı Hicaz'da yerleşen Sümâle koluna mensuptur. Babası Basra'da tapu işlerinde görevli bir memurdu (a.g.e., a.y.). "Soğutulmuş" anlamındaki "Müberred" lakabının, hocası Ebû Osman el-Mâzinî'nin sorularına gönüle serinlik veren isabetli cevaplar vermesi sebebiyle Mâzinî'nin, "Sen müberridsin" şeklindeki sözünden ortaya çıktığı, ancak bu kelimenin, kendisini çekemeyenler ve Kûfe mektebi mensupları tarafından alay etmek amacıyla "müberred" şekline dönüştürüldüğü kaydedilir (Yâkût, XIX, 111-112). Bu hususta başka rivayetler de vardır (İbn Abdürabbih, VI, 77-78; Yağmûrî, s. 324; *EP* [Fr.], VII, 281). Kendisine "Müberred" denilmesinden rahatsız olduğu belirtilir.

İlk tahsilini Basra'da yaptı. On beş yaşında iken Ebû Ömer el-Cermî'den *Kitâbü Sibeveyhi*'yi okumaya başladı, hocasının vefatı üzerine eseri Mâzinî'den tamamladı. *Kitâbü Sibeveyhi*'nin eleştirisine dair *Mesâ'ilü'l-galaṭ*'ını bu devrede kaleme aldı. Mâzinî'den ders aldığı sırada Ebû Hâtîm es-Sicistânî'nin derslerine de devam ediyordu. İbn Âişe'den hadis, ensâb ve ahbâr, Muhammed b. Ubeydullah el-Utbî'den şiir ve tarih alanlarında faydalandı. Câhiz'le ilgisini vefatına kadar sürdürdü; ondan şiir, hikemiyat, bedevîlere ve tarihî şahsiyetlere dair ahbâr rivayet etti. Ebû'l-Fazl er-Riyâşî'den de Asmaî'den yaptığı dil, tarih ve şiirle ilgili rivayetlerini topladı. Üstün zekâ, hâfıza, anlayış ve muhakeme gücü sayesinde küçük yaşta lugat ve nahiv sahalarındaki geniş bilgisini

etrafına kabul ettirdi ve ünü kısa zamanda Basra dışına yayıldı. Vâsık-Billâh devrinde Sâmerrâ'ya davet edildi, orada bir yandan Vezir Fâzıl b. Mervân'ın muhasebe işlerini yürütürken bir yandan da Abdullah b. Muhammed et-Tevvezî, İbrâhim b. Süfyân ez-Ziyâdî, şair Cerîr'in torunu Umâre b. Akil, Abdüssamed b. Muazzel, Muhammed b. Hişâm es-Sa'dî'den sarf, nahiv, lugat, şiir, ahhâr ve edebiyat alanlarında faydalandı. 244 (858) ve 246 (860) yıllarında Mutevekkil-Alellah Ca'fer b. Muhammed ile veziri Feth b. Hâkân el-Fârisî'den aldığı davetle tekrar Sâmerrâ'ya giderek sarayda düzenlenen ilmî ve edebî münazaralara katıldı, gösterdiği üstün başarı sebebiyle zengin hediyelere nâil oldu. Di'bil, Buhtûrî ve Ebû'l-Anbes Muhammed b. İshak es-Saymerî gibi şairlerle tanışması da bu sırada gerçekleşti.

247 (861) yılında Mutevekkil-Alellah ile veziri Feth b. Hâkân'ın öldürülmesi yüzünden yardım ve ihsanların kesilmesi üzerine Sâmerrâ'dan ayrılarak Bağdat'a gitti. Kûfe mektebinin lideri olan rakibi Sa'leb'le karşılaşması ve ilk münazarası bu sırada cereyan etti. Kısa zamanda onun etrafında büyük bir öğrenci ve dinleyici kitlesinin toplandığını gören Sa'leb, öğrencileri Zeccâc ile İbnü'l-Hayyât'ı göndererek ders halkasını dağıtmalarını istedi. Zeccâc, sorduğu sorulara ikna edici cevaplar alınca bir daha Sa'leb'in yanına dönmedi ve Müberred'in derslerine devam etti. Sa'leb'in diğer öğrencilerinin birçoğu da hocalarını terk edip Müberred'in yanına gitti. Müberred *Kitâbü Sibeveyhi*'yi okutup müşküllerini çözmekte tek otorite haline geldi. Çeşitli ilim dallarında birçok öğrenci yetiştirdi. Veşşâ, Sa'leb'in damadı Ebû Ali Ahmed b. Ca'fer ed-Dineverî, İbnü'l-Mu'tez, İbn Velâd, İbn Keysân, Zeccâc, Ahfeş el-Asgar, İbnü's-Serrâc, İbn Şukayr, İbnü'l-Hayyât, Niftâveyh, Ebû Bekir es-Sûlî, İsmâil b. Muhammed es-Saffâr, İbn Dürüsteveyh ve kendi damadı Muhammed b. Ca'fer es-Saydalânî bunlardan bazılarıdır.

Müberred, Bağdat'ta emîr ve vezirlerden, özellikle Bağdat Valisi Muhammed b. Abdullah b. Tâhir ile kardeşi Ubeydullah'tan saygı gördü, bunların ihsanlarına nâil oldu. Sa'leb'le yaptığı tartışmalarda güzel konuşması, nüktedanlığı, hazırcevaplığı ve şairane tabiatıyla lehine bir atmosfer oluşturduğu kaydedilir (Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 114; Kemâleddin el-Enbârî, s. 164-165; Yâkût, XIX, 113 vd., 118 vd., 120). Bu tartışmalar camilerle meydanlarda herkesin gözü önünde cereyan ettiği gibi emîr ve vezirlerin konaklarında da düzenleni-

yordu. Vali bu meclislerin ardından Sa'leb'i oğluna, Müberred'i de kendine hoca tayin etti. Aralarındaki tartışmalara rağmen iki âlim arasında husumet yoktu. Müberred, Kûfeliler'in en âliminin Sa'leb olduğunu söyleyerek ona iltifat ederdi. Kendisi vefat edince de Sa'leb onun için mersiye yazmıştır (Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 119-120). Zeccâc ile İbn Dürüsteveyh Müberred'i, Ebû Bekir el-Enbârî ile İbn Fâris Sa'leb'i savunmuş, her biri bu konuda eser yazmıştır. 28 Zilhicce 286 (4 Ocak 900) tarihinde Bağdat'ta vefat eden Müberred, Bâbülkûfe semtindeki mezarlığa defnedildi. Ölüm yılı 285 (899) olarak da kaydedilir. Müberred nüktedan, espri ve fıkralardan zevk alan, hoşsohbet, zekâ ve hâfızası güçlü bir şahsiyet olarak tanıtılır (Sîrâfî, s. 98-101; Kemâleddin el-Enbârî, s. 164-170). Başta İbnü'r-Rûmî olmak üzere Buhtûrî, İbnü'l-Allâf ve Ahmed b. Abdüsselâm gibi çağdaş şairler kendisi için methiye ve mersiye yazmıştır.

Basra dil mektebinin Sibeveyhi'den sonra ikinci otoritesi olan Müberred, Arap grameri ve edebiyatıyla ilgili özgün görüşler ortaya koymuştur. Onun gramerdeki yönemi âmiller ve mânuller taksimine göre semâ, kıyas, ayrıca sebeplerin açıklanmasına (ta'lîl) dayalı tanımlamalar yoluyla konuların açıklığa kavuşturulmasından ibarettir. Müberred, bir dil kuralının veya bir ifadenin doğru veya yanlış olduğunu belirlemede daima kıyasın hakemliğine başvurmakla birlikte kıyası hiçbir zaman semân önüne geçirmez. Gerek semâ gerek kıyasta yaygın kullanımı esas alır, ona aykırı olan ve nahiv kaidelerine uymayan şâz kıraatleri reddederdi. Arap alfabesinin yirmi sekizinin muayyen şekilleri olan yedişinin ise işaretlerle gösterilen otuz beş harfinin bulunduğunu söylerdi. Belâgat dair ilk müstakil eseri Müberred yazmıştır. İlk defa *el-Kâmil*'inde teşbih konusuna geniş bir bölüm ayırarak edebî değerleri açısından taksim ettiği bazı türlerini zengin örneklerle açıklamıştır. Aynı şekilde kinayeyi üçe ayırarak izah etmiş, leff ü neşr tabirini ilk defa o kullanmıştır. Haber çeşitleri, icâz, lafız ve mâna ta'kidî, istiare, iltifat, akfî ve mürsel mecazlar, kalb, tecrid ve murâat-ı nazîr gibi belâgat türlerini örnekleriyle açıklamıştır (*el-Kâmil*, I, 28, 135; II, 56; III, 22, 410; *el-Belâga*, neşredenin girişi, s. 52). Onun şiir eleştirileri özellikle anlama yönelik olup birçok kişinin makbul gördüğü bazı şiirleri aşırı mübalağa vb. sebeplerle beğenmezdi.

Eserleri. Çoğu dil ve edebiyata dair olan altmış kadar kitap ve risâlesinden az bir

kısmı zamanımıza intikal etmiştir. 1. *el-Kâmil fi'l-edeb* (*fi'l-luğa ve'l-edeb ve'n-nahv ve't-taşrif*). Müberred'in en meşhur eseri olup Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn*'i, İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-kâtib*'i ve Ebû Ali el-Kâfî'nin *el-Emâlî*'siyle birlikte klasik Arap edebiyatının dört temel eserini teşkil eder. İslâm medeniyetinde gelişen şehir hayatının bir tezahürü olarak sosyal ilişkilerde zarafet şeklindeki edep telakkisinin en üst düzeyde ifadesi Câhiz'in eserlerinde görüldüğü gibi, Arap dilinin bütün meselelerine vâkuf olma biçimindeki edep telakkisinin yansıması da onun öğrencileri olan İbn Kuteybe ile Müberred'in eserlerinde görülür. Öğrencisi Ahfeş el-Asgar'ın şerh, ilâve ve düzenlemesiyle günümüze ulaşan eser elli dokuz (veya altmış bir) bölüm olup âyet, hadis, hutbe, mev'iza, mesel, kıssa ve hikemiyatla çoğu kadîm şiirden seçmeler, lugat, gramer ve tarihî bilgi bakımından önemli açıklama ve değerlendirmeleri kapsar. Câhiz gibi okuyucunun ilgisini canlı tutmak için ciddi konuların arasına eğlendirici hikâye, fıkra, haber ve şiirleri usulîlikle yerleştirdiği, zaman zaman dil ve edebiyat konularından ayrılarak fıkıh, tefsir ve kelâm meselelerine daldığı görülür. Hâriciler'in ilginç şiir, hutbe, söz ve haberlerine dair verdiği sağlam bilgiler eserde geniş yer işgal eder (III, 1077-1360). Osman Reşer (Oskar Rescher) bunlarla ilgili bölümü Almanca'ya çevirerek yayımlamıştır (*Die Kharidschiten kapital aus dem Kâmil [nach der Ausgabe William Wright's] ein Specimen der älteren arabischen Adab-Litteratur*, Stuttgart 1922). Aynı bölüm *el-Kâmil-Bâbü'l-Havâric* adıyla Dimaşk'ta neşredilmiştir (ts. [Menşûrâtü Dâri'l-hikme]). Eser hakkında Ebû Ca'fer en-Nehâs'ın isabetli ve Ahfeş es-Sagîr'in kısmen isabetli eleştirilerinin olduğu kaydedilir. Ali b. Hamza el-Basrî eleştirisine yer verdiği eserler arasında *el-Kâmil*'deki lugat, şiir ve tarihî mâlûmata dair 109 tenkit yöneltmiş, fakat bunların bir kısmı isabetsiz görülmüştür (*el-Muktedab*, neşredenin girişi, I, 57-59; M. Abdülhâlik Uzayme, s. 153-161). Muâfâ en-Nehrevânî, müellifi ve eserini takdir etmekle birlikte *el-Kâmil*'de yer alan haber ve kıssaların çoğunun senetsiz olduğunu söylemiş, bu sebeple seçilen isme uygun sayılmadığını belirtmiştir (*el-Celisü's-sâlihi'l-kâfi*, I, 161-162). *el-Kâmil* üzerinde şerh, şiirlerin açıklanması, özetleme, yeniden düzenleme ve taklid şeklinde birçok çalışma yapılmıştır (*el-Kâmil*, neşredenin önsözü, I, 18-19). İlk defa Wilhelm Wright tarafından neşredi-

len eserin (I-II, Leipzig 1864-1892) daha sonra çok sayıda baskısı yapılmıştır (İstanbul 1286, Kahire 1308, 1313, 1323, 1324, 1339, 1347, 1355, nşr. Zekî Mübârek, Kahire 1355; nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, I-III, Kahire 1356 [III. cilt fihrist olup Seyyid Muhammed Kılânî tarafından hazırlanmıştır, Kahire 1376/1956]; nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm – Seyyid Şehâte, Kahire 1376/1956; nşr. Muhammed Ahmed ed-Dâîf, I-IV, Beyrut 1406/1986 [IV. cilt fihrist]). 2. *el-Mukteḍab. Kitâbü Sibeveyhi*'den sonra Arap gramerinin en önemli eseri olup grameri anlaşılır bir üslûpla anlatan ilk kitaptır. Ancak eserin “zındık” diye tanıtılan İbnü'r-Râvendî'nin rivayetiyle intikal etmesi tanınip istifade edilmesini engellemiştir (Kemâleddin el-Enbârî, s. 169; Yâkût, XIX, 121). *Kitâbü Sibeveyhi*'nin daha önce tanınması, Müberred'in gramer konularında akli istidlâle ağırlık vermesi gibi sebepler de eserin yaygınlaşmasını önlemiştir (Hadîce el-Hadîsî, s. 291-292). Temel kaynağı *Kitâbü Sibeveyhi* olan, onu eleştirmek ve tamamlamak için telif edildiği belirtilen kitapta konuları daha iyi belirten ve Sibeveyhi'ninkilere göre daha kısa olan orijinal terimler kullanılmıştır. Sarf ve fonetikle ilgili meseleler *Kitâbü Sibeveyhi*'de müstakil bölümlerde bir araya toplanmışken *el-Mukteḍab*'da dağınık halde ele alınmıştır. 373'ünü *Kitâbü Sibeveyhi*'den iktibas ettiği 500 kadar âyeti şahid olarak kullanmış, bazı âyetlerde ayrıntılı yorumlara yer vermiş, kıraat farklarına temas etmiştir. 380'i *Kitâbü Sibeveyhi*'den almış, şahid olarak kullanılan 521 şiir parçasının çoğunun şairi açıklanmamıştır. İbn Dürüsteveyh, Rummânî ve Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîş'in eser üzerine şerhleri zamanımıza intikal etmemiş, Saîd b. Saîd el-Fârikî'nin *Tefsîrül-mesâ'ilü'l-müşkile fi evvelil-Mukteḍab*'ı (*Ta'likâ 'alâ evâ'ilil-Mukteḍab fi'n-naḥv*) yayımlanmıştır (nşr. Semîr Ahmed Ma'lûf, Kahire 1993). Emîn Ali Seyyid, *el-Mukteḍab li'l-Müberred* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1960, Külliyyetü'l-ülûm, Kahire). *el-Mukteḍab*'ı Muhammed Abdülhâlik Udayme mukaddime ve ayrıntılı bir indeksle birlikte neşretmiştir (I-IV, Beyrut 1384-1389/1964-1969). 3. *el-Fâzıl ve'l-mefzûl*. On beş bölümden oluşan eser, bir konudaki nazım ve nesir ürünlerinden üstün olanlarla olmayanların açıklanması amacıyla yazılmış olup şiirin faziletine dair bir mukaddimeyle başlar. Cimrilik-cömertlik, gençlik-ihtiyarlık, haset, fesahat, güzellik, hilim, şükür gibi konulara dair âyet, hadis, sahâbe sözü,

emsal, şiir, hikâye, haber, kıssa, mev'iza, methiye, mersiye ve bunların lugat, gramer, i'rab yönlerinden açıklamalarını kapsar. Kitapta Emevî devrinden bazı anekdotlarla Tevvezî, Mâzinî ve Riyâşî gibi üstatlarından nakillere de yer verilmiştir. Eser Abdülazîz el-Meymenî tarafından *el-Fâzıl* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1372/1953, 1375/1956, 1995). Ebû'l-Hasan Abdullah el-Hatîb, *el-Müberred ve dirâsetü kitâbihi'l-Fâzıl* ismiyle bir eser yazmıştır (Kahire 1985). 4. *et-Te'âzî ve'l-merâşî*. Müellifin yakın dostu Mâlikî kadısı İsmâîl b. İshak el-Ezdi'nin vefatı dolayısıyla 282'de (896) yazılan eser, *el-Kâmil*'inin sonunda yer alan ilgili bölüme daha ziyade kadîm şairlerden yapılan ilâvelerle meydana getirilmiştir. Esere tâziye ve mersiye ile ilgili kaside, kıta ve beyitler alınmış, bunlar hakkında açıklamalar yapılmış, yer yer tarihî bilgiler verilmiştir (nşr. Ramazan Abdüttewvâb, Kahire 1965; nşr. Muhammed ed-Dîbâcî, Dimaşk 1396/1976; Beyrut 1412/1992). 5. *el-Belâğa*. Abbâsî Halifesi Vâsîk-Billâh'ın oğlu Ahmed'in şiirin belâgatının mı yoksa nesrin belâgatının mı daha üstün olduğu şeklindeki sorusuna cevap olarak yazılan eser belâgat konusunda ilk müstakil telifidir. Kitapta belâgatın tarifi, belîğ sözün şartları ve nitelikleri, bir konudaki manzum ve mensur sözlerin belâgat açısından değerlendirilmesi, bazı âyetlerle şiirlerin belâgî değeri mukayeselerle açıklanmıştır. Eseri ilk defa Gustave Edmund Von Grunebaum (“al-Mubarrad's Epistle ou Poetry and Prose”, *Orientalia*, nova series, X [1941], s. 372-382), daha sonra Ramazan Abdüttewvâb (“el-Belâğa li'l-Müberred”, *Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb: Câmi'atü 'Ayn Sems*, IX [Kahire 1964], s. 41-114; Kahire 1965) ve Muhtâreddin Ahmed (Aligarh 1968) yayımlamıştır. 6. *el-Müzekker ve'l-mü'enneş*. Muhtevasında *el-Mukteḍab*'a atıflar bulunduğu için ondan sonra yazıldığı anlaşılan eserde müzekker ve müenneslerle ilgili çeşitli konular yanında sûre, kabile, ülke ve yer adlarından dışıl olanlar, bazı dışıl sarf kalıpları gibi hususlarla ilgili meseleler âyet ve şiirlerden şahidleriyle izah edilmiştir. Eser Ramazan Abdüttewvâb – Selâhaddin el-Hâdî tarafından neşredilmiştir (Kahire 1970). 7. *el-Ḳavâfi ve me'stek-ḳat elḳabühâ minh*. Ferrâ'nın aynı konudaki eserinden yararlanıldığı anlaşılan bu çalışmada kafiyeyle ilgili terimler, kafiye-nin çeşitleri örneklerle açıklanmıştır. Eseri Ramazan Abdüttewvâb yayınlamıştır (Kahire 1973). 8. *Me'ttefeḳa lafzühü ve'hte-lefe ma'nâhü mine'l-Ḳur'ânî'l-mecîd*

(nşr. Abdülazîz el-Meymenî, Kahire 1350/1931; nşr. Ahmed Muhammed Süleyman Ebû Ra'd, Küveyt 1409/1989; nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dimaşk 1411/1991). 9. *Nesebû 'Adnân ve Ḳahtân*. Araplar'ın soy bilimine dair en eski eserlerden olup İbn Hazm'ın *el-Ensâb*'ının temel kaynaklarındandır (nşr. Abdülazîz el-Meymenî er-Râckûtî, Kahire 1354/1936). 10. *Risâle fi a'câzi ebyât tügnî fi't-temsîl 'an şudûrihâ*. Câhiliye ve ilk İslâm dönemi şairlerine ait olan ve çoğu nahiv şahidi konumunda bulunan seksen dört meşhur beytin son mısralarının (acüz / a'câz) açıklamasıdır (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, *Nevâdirü'l-maḥtûât*, I, Kahire 1371/1951, s. 163-173). 11. *er-Ravza*. Müberred'den az önce yaşayan veya onunla çağdaş olan muhdes şairlerden seçmelerle onların bazı haber, hikâye ve anekdotlarına dairdir. *el-Eḡânî*'den *Ḥizânetü'l-edebe*'e kadar birçok kitapta kendisinden iktibasların yapıldığı eserin yazma nüshasının Abdülazîz el-Meymenî'nin özel kitaplığında bulunduğu kaydedilir. Abdülkerîm Habîb bu iktibasların bir kısmını bir araya getirmiştir (“er-Ravza li'l-Müberred takdîm ve nuşûş”, *MMMA*, XXXVI/1-2 [Kahire 1414/1993], s. 153-202). 12. *er-Red 'alâ Sibeveyhi (Mesâ'ilü'l-ḡalaṭ)*. İ'rab, istişhâd, âmiller, rivayet ve terimlerle ilgili olarak 131 meselede *Kitâbü Sibeveyhi*'ye yöneltilmiş eleştirilerden meydana gelmiş olup *el-Mukteḍab*'ın girişinde zikredilmiştir (I, 89 vd.). Ancak müellif, genç yaşta yazdığı bu eleştirilerin bir kısmından daha sonra vazgeçmiş ve Sibeveyhi'den özür dilemiştir (İbn Cinnî, I, 206; III, 278). Birçok âlim bu konuda Müberred'e eleştiri yazmıştır: Zeccâc, *er-Red 'ale'l-Müberred*; İbn Vellâd, *el-İntişâr li-Sibeveyhi mine'l-Müberred* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Teymûriyye, nr. 705); İbn Dürüsteveyh, *Münâzaratü Sibeveyhi li'l-Müberred*; Rummânî, *el-Hilâl beyne Sibeveyhi ve'l-Müberred*; İbn Ebû Bürde el-Kasrî, *Kitâb fi'l-intişâr li-Sibeveyhi 'ale'l-Müberred fi Kitâbi'l-Ḡalaṭ*; İbnü'l-Hâc el-İşbîlî, *Telḥîşu Reddî'l-Müberred 'alâ Sibeveyhi ve'ntişâri İbn Vellâd lehû* (Tunus Ahmediyye Ktp., nr. 3966; el-Methafü'l-İrâkî, nr. 778, 1352); Monique Bernards, “al-Mubarrads Refutation of Sibawayh and the Subsequent Reception of the Kitab” (*Studies in Semitic Languages and Linguistics*, XXIII, Leiden-New York-Köln 1997). 13. *Ḥutbetü Taḳrî'* (Musul Medresetü'l-Haccıyyât Ktp., nr. 56). 14. *ez-Ziyâdetü'l-munteze'a min Kitâbi Sibeveyhi*. *Kitâbü Sibeveyhi*'de eksik açık-

lanan yerlerin izahı hakkındadır (Konya Yûsuf Ağa Ktp., nr. 14). Bunlardan başka gramer, lugat, edebiyat, i'râbü'l-Kur'ân, kuraat, Allah'ın isim ve sıfatları gibi konularda Müberred'e birçok eser nisbet edilmiştir (bk. İbnü'n-Nedîm, s. 59; *el-Mukteḍab*, neşredenin girişi, I, 54-130; Hadîce el-Hadîsî, s. 147-305; Rezzûk Ferenc Rezzûk, III/1 [1394/1974], s. 243-266).

Müberred'in sade bir üslûpla ve çoğu irticâlen söylenmiş birçok şiirinin olduğu kaydedilirse de (Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 112) biyografi eserlerinde yer alan şiirleri bazı methiye, gazel ve ihvânîyât parçalarından ibarettir. Kendisini himaye eden Bağdat Valisi Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhîr'e methiyesi ve sitem şiiri bunlardan dır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müberred, *el-Mukteḍab* (nşr. M. Abdülhâlik Uzeyme), Beyrut, ts. (Âlemül'l-kütüb), neşredenin girişi, I, 5-130; a.mlf., *el-Belâğa* (nşr. Ramazân Abdüttewâb), Kahire 1965, neşredenin girişi, s. 5-52; a.mlf., *el-Müzekker ve'l-mü'ennes* (nşr. Ramazân Abdüttewâb – Selâhaddin el-Hâdî), Kahire 1970, neşredenlerin girişi, s. 6-64; a.mlf., *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâli), Beyrut 1406/1986, I, 28, 135; II, 56; III, 22, 410; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-23; a.mlf., *Me'ttefeka laf-zuhû ve'htelefe ma'nâhû mine'l-Kur'ânî'l-me-cid* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Dimaşk 1411/1991, neşredenin girişi, s. 7-12; a.mlf., *et-Te'âzi ve'l-merâşi* (nşr. Muhammed ed-Dîbâcî), Beyrut 1412/1992, neşredenin girişi, s. e-t; İbn Abdürabbih, *el-İkḍû'l-ferîd*, VI, 77-78; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisü'l-'ulemâ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, s. 84-87, 91, 94-99, 265-266; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-nahviyyîn* (nşr. F. Krenkow), Beyrut - Paris 1936, s. 97-107; Sîrâfî, *Aḥbârü'n-nahviyyine'l-Başriyyîn* (nşr. F. Krenkow), Beyrut 1936, s. 97-107; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1373/1954, s. 109-120; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 59; Muâfâ en-Nehrevânî, *el-Celisü's-şâlihu'l-kâfi ve'l-enisü'n-nâsihu's-şâfi* (nşr. M. Mürsî el-Hûlî), Beyrut 1413/1993, I, 161-162; İbn Cinnî, *el-Ḥaşa'îş* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), I, 206; III, 278; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 380-387; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. İbrâhim es-Sâmerâî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 164-170; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XIX, 111-122; İbnü'l-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 241-253; Yağmûrî, *Nûrü'l-kabes el-muhtaşar mine'l-Muktebes* (nşr. R. Sellheim), Wiesbaden 1384/1964, s. 324-332; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), II, 441-447; Ahmed Emîn, *Ḍuḥa'l-İslâm*, Kahire 1351-55/1933-36, I, 331-338; Ahmed Haseneyn el-Karenî – Abdülhafız Fergalî Âlî, *el-Müberred ḥayâtühü ve âşâruh*, Kahire 1971; Ahmet Suphi Furat, *al-Mubarrad Arap Filolojisi*ndeki Yeri Dil ve Edebiyat Hakkındaki Çalışmaları (doçentlik takdim tezi, 1971), İÜ Ed. Fak.; Hâzım Tâhâ Mecîd, *el-Müberred şekâfetühü ve âdâbüh* (doktora tezi, 1973), Câmîatü'l-Ezher; Şevkî Dayf, *el-Medârisü'n-nahviyye*, Kahire 1979, s. 123-135; Abdurrahman el-Acemî, *Mesâ'ilü'l-hilâfi'l-me'sûr 'ani'l-Müberred*

ve Sa'leb (yüksek lisans tezi, 1404), Câmîatü'l-İlmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye; M. Abdülhâlik Uzeyme, *Ebû'l-'Abbâs el-Müberred ve eşeruhû fi'l-'ulûmi'l-'Arabîyye*, Riyad 1405; Tâhîr Ahmed el-Mekki, *Dirâsât fi meşâdiri'l-edeb*, Kahire 1986, s. 216-234; Cum'a Mebrûk el-Avn, *el-Müberred ḥayâtühü ve âşâruhü ve menhecühû min hilâli kitâbihi'l-Mukteḍab*, Beyrut 1988; Hadîce el-Hadîsî, *el-Müberred şiretühü ve mü'ellefâtüh*, Bağdad 1990, s. 147-305; Muhammed Nâsîf, "Nazarât fi'l-edebî'l-kadîm", *eş-Şekâfe*, LXXX, Kahire 1940, s. 16-19; CXXIII (1941), s. 22-25; CXXXV (1941), s. 11-13; M. Kürd Ali, "el-Müberred ve kitâbü'l-Kâmil", *MMLADm.*, XXV (1950), s. 331-443; M. Fâzıl b. Âşûr, "İhtilâfü'l-Müberred ma'a Sîbeveyhi", *a.e.*, XL/1 (1965), s. 30-45; Rezzûk Ferenc Rezzûk, "el-Müberred dirâse bibliyografîyye", *el-Mevrid*, III/1, Bağdad 1394/1974, s. 243-266; Muhammed b. Tâvî et-Tancî, "Ḥavle Kitâbi't-Te'âzi ve'l-merâşi li'l-Müberred", *a.e.*, III/4 (1394/1974), s. 311-313; İbrâhim el-Ebyârî, "el-Kâmil li'l-Müberred", *Mecelle-tü't-türâşi'l-insâniyye*, I, Kahire 1985, s. 3-18; Mahmûd M. el-Âmûdî, "Şerḥu Lâmiyyeti'l-'Arabî'l-mensûb li'l-Müberred", *Ḥavliyyâtü Külliyyeti dâri'l-'ulûm*, XXIII, Kahire 1419/1998, s. 67-98; Nihad M. Çetin, "Müberred", *İA*, III, 779-781; R. Sellheim, "el-Mubarrad", *EP* (Fr.), VII, 281-284.

İSMÂİL DURMUŞ

MÜBEŞŞİR

(bk. BEŞİR; TEBŞİR).

MÜBEŞŞİR et-TİRÂZİ

(مبشر الطرازي)

(1896-1977)

Türkistanlı âlim,
fikir ve mücadele adamı.

27 Receb 1314 (1 Ocak 1897) tarihinde Batı Türkistan'da bugün Kazakistan sınırları içinde kalan Tırâz şehrinde doğdu. Babası bölgede fıkıh, Arap dili ve Doğu edebiyatları alanında tanınan Muhammed Han b. Muhammed Gâzî Han el-Hüseynî'dir; annesi son Doğu Türkistan emirlerinden Seyyid Büzürg Han'ın soyundan gelmiştir. İlk öğreniminden sonra orta ve yüksek tahsilini Taşkent'te sürdürdü. Buradaki Ebû'l-Kâsım Han ve Buhara'da Buhara üniversitelerinden mezun olarak (1917) Arap edebiyatı, tefsir, fıkıh ve mantık dallarında uzmanlaştı. Sultan II. Abdülhamid'in Uzakdoğu'ya gönderdiği tebliğ heyetinde yer alan Şeyh Muhammed el-Aselî eş-Şâmî'den hadis icâzeti aldı.

Memleketine döndükten sonra komünist yönetime ve dinsizlik akımına karşı mücadele etti. 1917'de Türkistan Öğrencileri Birliği'ni kurdu. Aynı yıl Aleksandr Kerenski'nin geçici hükûmeti sırasında Rusya Halkları Yasama Konferansı'na Türkis-

tan temsilcisi olarak seçildiyse de Bolşevikler'in iktidarı ele geçirmesi üzerine (Ekim 1917) konferans toplanamadı. Türkistan'daki Hokand, Hîve ve Buhara hanlıkları 1918-1921 yıllarında işgal edilerek altı ayrı cumhuriyet halinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne bağlanınca (1923) Mübeşşir et-Tirâzî, bir taraftan komünist yönetime karşı ülkesinin bağımsızlığı için mücadeleye verirken bir taraftan da Türkistan halkının birliği için çalıştı. Semerkant'taki Âyine, Taşkent'teki *İslâh* ve yayın müdürlüğünü yaptığı *Îzâhu'l-merâm* adlı dergilerde yazılar yazdı, imam - hatiplik görevinde bulundu. Bu sırada tutuklanarak eserleri ve zengin kütüphanesi yakıldı. 1923'te kadılık ve 1924'te Tirâz'da Din İşleri reisliği görevlerine getirildiyse de Sovyet yönetiminin müdahalesi yüzünden bu görevlerinden ayrılmak zorunda kaldı; kendisi tutuklandığı gibi açtığı okullar da kapatıldı. Mücadelesine devam eden Mübeşşir, 1926'da Tirâz'da gizlice kurulan Türkistan Bağımsızlığı Cemiyeti'ne başkan seçildi. Ancak Türkistan halkının kanlı mücadelesi bir sonuç vermeyip Tirâzî birkaç defa tutuklanarak bir defa da sürgüne gönderilmesinin ardından idama mahkûm edilince Nisan 1930'da Afganistan'a hicret etti. Kral Nâdir Şah'tan saygı ve itibar gördü. Arapça ve dinî ilimler müderrisliği yaptı. Bir süre sonra Afgan vatandaşlığına kabul edilerek hac mevsiminde Suudi Arabistan'a gönderilen Afgan heyetine başkan nâibi tayin edildi (1931), ertesi yıl da aynı görevde bulundu. Kâbil'e dönünce kraliyet divanında Telif ve Tercüme Dairesi müdürlüğüne getirildi. Bu vesileyle bütün İslâm dünyasında ilim, siyaset ve basın çevreleriyle ilişki kurdu. Mısır ve Irak'taki dergi ve gazetelerde yazıları neşredildi. 1936'da Muhammed İkbâl'in davetiyle gittiği Lahor'da İslâm birliği üzerine yaptığı konuşmaları Hindistan'da büyük yankı uyandırdı. Aynı zamanda Afganistan'a hicret eden yarım milyon Türkistan-

Mübeşşir
et-Tirâzî